

Jak vznikl slovenský buržoazní nacionalismus?

Do soukolí politických procesů nebyl Novomeský vtažen náhodou. Předurčoval ho k tomu především odlišný koncepční pohled na problematiku česko-slovenských vztahů, který se ne zcela shodoval s poválečným míněním Gottwaldova vedení KSČ. Kořeny této difference sahaly již do závěru druhé světové války. Podle představ V. ilegálního vedení KSS i povstalecké Slovenské národní rady mělo být jedním z politických cílů SNP obnovení Československa jako státu dvou rovnoprávných národů, Čechů a Slováků. Ideální státoprávní forma byla spatřována ve federaci, v níž se měla slovenská státnost zachovat a dále rozvinout v nových demokratických podmínkách. Centralismus a myšlenku jednotného československého národa, které obhajoval londýnský exil v čele s Edvardem Benešem, slovenští komunisté i agrárníci jednoznačně odmítali. Při sestavování první poválečné vlády byla problematika státoprávního postavení Slovenska v obnovené republice jedním z neuralgických bodů diskuse. Delegation SNR (komunisté a nekomunistické složky odboje sdružené v Demokratickou stranu) při moskevských jednáních v březnu 1945 trvala na důsledném uplatnění zásady „rovný s rovným“ a naléhala na realizaci federativního uspořádání státu, mezi jehož nejhornlivější propagátory patřili právě Novomeský s Husákem.¹

Slovenští komunisté sice v roce 1944 akceptovali požadavek Sovětů na obnovu Československa, ale měli strach, aby řešení česko-slovenských vztahů nevyústilo v pouhou restituci předmnichovských poměrů. Tyto obavy nebyly neodůvodněné. Od časů SNP, které deklarovalo decentralizovanou podobu státu jako jeden ze svých politických cílů, se totiž situace změnila. Povstání bylo poraženo a slovenská politická reprezentace na několik měsíců fakticky přestala existovat. Její zástupci nevívali sebevědomě Beneše a Gottwalda ve vítězné Banské Bystrici, ale po skupinkách se postupně scházeli v Moskvě. Vyjednávací pozice delegace SNR tak byla na prahu jara 1945 výrazně oslabena.² Navíc její požadavky narazily na tvrdý odpor českých politických stran, zvláště národních socialistů. Rovněž zahraniční vedení KSČ myšlenku federace nepodporovalo, považovalo ji za předčasnou. Výsledkem byl Gottwaldem navržený kompromis, tzv. asymetrický model státoprávního uspořádání, kdy vedle orgánů celostátních (Národní shromáždění, vláda) měly fungovat i národní orgány slovenské (SNR, sbor pověřenců), k nimž by neexistoval žádný český protějšek.³ Novomeský se jako poslušný komunista tomuto rozhodnutí podřídil, přestože pro Slováky nebylo příliš výhodné.⁴ Krátce na to, 31. května 1945, vedení KSČ

slovenským komunistům přikázalo, aby otázku federace na připravovaných rokováních mezi vládou a SNR o vzájemném vymezení kompetencí vůbec nenastolovali.⁵ Federativní uspořádání tak skončilo až do roku 1968 u ledu a faktická územní autonomie byla v očích povstaleckého vedení KSS jen hubenou náhražkou.

Navíc ještě na jednáních v Moskvě vyslovil Gottwald přání, aby slovenští komunisté delegovali do celostátních orgánů soudruhy, kteří se povstání nemohli zúčastnit, a tudíž dostatečně neznali aktuální slovenské poměry, zatímco na Slovensku by zůstali pracovat funkcionáři, kteří se na jeho organizaci podíleli, a měli proto mezi tamějšími komunisty autoritu. Do vlády se tak dostali Viliam Široký a Július Ďuriš, kteří se netajili svým odporem k Husákovi i celé povstalecké garnituře. K jejich nevráživosti značně přispěl neúspěšný pokus o osvobození politických vězňů na sklomku srpna 1944 v Nitře, kde byli drženi nejdůležitější komunističtí činitelé. Na Husákův pokyn odložili Široký a Ďuriš svůj útek z věznice, kterou však následně zabrala nitranská posádka slovenské armády, jež jako jedna z mála zůstala věrná Tisovu režimu. Nemohli se proto povstání zúčastnit a zůstali v žaláři až do února 1945. Husákovi (a zčásti také Novomeskému) později vyčítali, že je nechali ve vězení schválně, aby mohli v Banské Bystrici ovládnout rozhodující politické pozice, a oni tak zůstali na druhé koleji. Absence glorioly povstaleckých bojovníků se u nich brzy proměnila v „protipovstalecký komplex“, který se vybíjel nejen v nenávisti vůči všem, kdo v povstání seřáli zásadnější úlohu, ale i ve snaze prosadit novou interpretaci dějin slovenského odboje, jež by do středobodu dění vnesla jejich osoby.⁶ Z Gottwaldova rozhodnutí nominovat Širokého a Ďuriše do vlády tak brzy vyplynuly rozpory mezi tzv. pražskými Slováky, kteří byli stoupenci centralismu, a povstaleckým vedením KSS (Šmidke, Husák), jež si chtělo na Gottwaldově KSČ uchovat jistou míru nezávislosti.⁷

Sebevědomá povstalecká reprezentace měla v letech 1944–1945 svou vlastní představu o slovenské cestě k socialismu, která nebyla tak docela totožná s Gottwaldovou taktikou. Především byla radikálnější. Prosazovala razantnější cestu k dosažení mocenského monopolu a výraznější přizpůsobení země sovětskému vzoru. Toužila po větší míře znárodnění, pronikavější pozemkové reformě, zastoupení slovenských organizací, ve kterých měla KSS silný vliv (odboj, svaz partyzánů), v Národní frontě. Slovenští představitelé navíc již v září 1944 prosadili likvidaci sociální demokracie jejím sloučením s komunisty, s čímž Gottwaldova garnitura nesouhlasila, neboť počítala s její poválečnou – byť dočasnou – existencí. Unáhlené spojení obou stran